

ADABIYOTSHUNOSLAR NIGOHIDA BADIY OBRAZ MASALASI

Shoxruxbek Maxmidjonov

FarDU, Adabiyotshunoslik kafedrası o‘qituvchisi

ANNOTATSIYA

Ushbu maqolada badiiy obrazning o‘zbek adabiyotshunoslikdagi o‘rni, o‘zbek adabiyotshunos olimlarining obraz bo‘yicha qarashlari va badiiy adabiyotda obrazning o‘ziga xosligi talqin qilingan.

Kalit so‘zlar: *Badiiy obraz, konkretlik, assotsiativlik, ko‘p ma‘nolilik, an‘ana, novatorlik, umumlashma va betakrorlik.*

ПРОБЛЕМА ХУДОЖЕСТВЕННОГО ОБРАЗА С ТОЧКИ ЗРЕНИЯ ЛИТЕРАТУРОВЕДОВ

АННОТАЦИЯ

В данной статье осмысливаются роль художественного образа в узбекском литературоведении, взгляды узбекских литературоведов на образ и своеобразие образа в художественной литературе.

Ключевые слова: *Художественный образ, конкретность, ассоциативность, неоднозначность, традиция, новаторство, обобщенность и уникальность.*

THE ISSUE OF ARTISTIC IMAGE FROM THE POINT OF VIEW OF LITERARY EXPERTS

ABSTRACT

In this article, the role of the artistic image in Uzbek literary studies, the views of Uzbek literary scholars on the image and the uniqueness of the image in fiction are interpreted.

Keywords: *Artistic image, concreteness, associativeness, ambiguity, tradition, innovation, generalization and uniqueness.*

KIRISH

O‘zbek adabiyotshunosligida obraz atamasiga ko‘plab ta‘riflarni uchratishimiz mumkin. Adabiyotshunos B.Sarimsoqovning “Badiiylik asoslari va me‘zonlari” asarida “...badiiylikning mohiyatini voqelikni obrazlar vositasida in‘ikos ettirish tashkil etadi. Shu bois ham badiiylik - obraz, obrazlilik demakdir”¹ degan fikrlarni olg‘a suradi. Obraz atamasiga turli qomuslar va lug‘atlarda etimologik izoh berilmay, lekin obrazning san‘at turlarida voqelikni o‘zlashtirishning vositasi, ekanligi

¹ Sarimsoqov B. Badiiylik asoslari va mezonlari. – T.: BOOKMANY PRINT. 2022. – B.7

izohlanadi. Badiiy obraz xususiyatlarini o‘rganishni atamaning mazmunidan boshlagan ma’qulroq. “Obraz” atamasi “raz” (chiziq) so‘zidan olingan bo‘lib, “raz” so‘zidan “razit” (“chizmoq, yonmoq, o‘ymoq”) va undan “obrazit” (“chizib, o‘yib, yo‘nib shakl yasamoq”) so‘zi yasalgan. “Obrazit”dan “obraz” (“umuman olingan tasvir”) vujudga kelgan. “Aslida “obraz” slavyan tillariga xos so‘z bo‘lib, u voqea-hodisalarning hayolda namoyon bo‘ladigan manzarasini bildiradi. Slavyanlar “obraz” deganda, avvalo, odamzodni azob-uqubatlardan saqlab qolish uchun Alloh tomonidan yuborilgan Iisus Xristos (Iso payg‘ambar)ning rassomlar, haykaltaroshlar tasvirlagan qiyofasini tushunishgan.²

MUHOKAMA VA NATIJALAR

Adabiyotshunos D.Quronov badiiy obrazga ta’rif berar ekan “borliqning san’atkor ko‘zi bilan ko‘ringan va ideal asosda ijodiy qayta ishlanib, hissiy idrok etish mumkin bo‘lgan aksidir” degan fikrlarni ilgari sursa, H.Umurov qarashlarida adabiyotga hayotdagi barcha unsurlar kirishini hisobga olingan holda, ularning san’atkor ongi va qalbida jilolanishi eng muhimi insonlashib bir butunlik kasb etishini obraz deb yuritish zarur qabilidagi fikrlar berilgan. Lekin V.G.Belinskiy takidlaganidek, san’atdagi eng oliy predmet – inson hisoblanishini inobatga olib obraz atamasini insonga nisbatan qo‘llash to‘g‘riroq bo‘ladi. Har bir ijodkor hayotni kuzatar ekan, kuzatishlari asnosida voqeliklarni taffakkur qiladi, shu jihatdan T.Boboyev badiiy obrazni “inson hayotining badiiy manzarasi”³ deya ta’kidlaydi.

Bir qator adabiyotshunoslar badiiy obraz xususiyatlari, turlari haqida to‘xtalar ekan, turlicha yondashuvlarni ko‘rishimiz mumkin. Jumladan, D.Quronovning “Adabiyot nazariyasi asoslari” darsligida obrazning

1. *Individuallashtirilgan umumlashma;*
- 2) *konkretlilik;*
- 3) *ratsional va emotsional birlik sifatida;*
- 4) *metaforiklik;*
- 5) *assotsiativlik;*
- 6) *tugallanmaganlik;*
- 7) *ko‘p ma’nolilik* kabi xususiyatlari tafsiflanadi.

Adabiy asarda inson hayoti manzaralarini tasvirlash jarayonida namoyon bo‘ladigan quyidagi to‘rt bosqichni T.Boboyevning “Adabiyotshunoslik asoslari” darsligida badiiy obraz xususiyatlari sifatida tavsif beradi

1. Badiiy obrazning umumlashmaligi;
2. Badiiy obrazning konkretligi va individualligi;

² Hotam Umurov. Adabiyotshunoslik asoslari. B-34

³ T.Boboyev. Adabiyotshunoslik asoslari. B-42

3. Badiiy obraz tuzilishida to‘qima;
4. Badiiy obrazning estetik ta’sirchanligi.

H.Umurovning “Adabiyotshunoslik nazariyasi” darsligida esa bu masalaga quyidagicha yondashuvni ko‘rishimiz mumkin:

1. Ko‘rgazmali (illyustrativ) obrazdagi – umumlashtirish.
2. Suratli (fotografik) obrazdagi – individuallik.
3. Badiiy to‘qima.
4. Estetik ta’sirdorlik.
5. Tasavvur va aqlning ishtiroki.

Adabiyotshunoslar tomonidan obraz xususiyatlariga doir yana bir farqli holat uning yaratilishiga oid nazariyalarda o‘z aksini topadi. Ma’lumki, adabiyotshunoslik ilmida obraz yaratishning ikki xil usul orqali amalga oshishini ko‘rishimiz mumkin:

1) Jamlamlash yo‘li bilan obraz yaratish – bunda ijodkor xayotdagi ko‘pgina shaxslarni kuzatish asosida ularning xarakter xususiyatlari, ruhiyati, turmush tarzi, urf-odati kabi masalalarni puxta o‘rganadi va eng muhim deb topgan jihatlarni ijodiy qayta ishlab umumlashtiradi va ma’lum bir obraz orqali ifodalaydi. Misol tariqasida T.Malikning “Alvido bolalik” asaridagi Qamariddin obrazida yozuvchi jamiyatdagi jinoyat ko‘chasiga kirgan yoshlarning tipik vakilini tasvirlagan.

2) Protatip asosida obraz yaratish – protatip yunoncha protos-ilk, dastlabki; topos-namuna, nishona degan ma’noni bildiradi. Protatip asosida obraz yaratishda ijodkor ma’lum bir tarixiy yoki zamondosh shaxslarni aks ettiradi. Bu tarzda badiiy obraz yaratishni xarakterli jihati shundaki, hayotda mavjud bo‘lgan tarixiy shaxs badiiy obraz asosini tashkil qiladi. Misol uchun I.Sultonning “Alisher Navoiy” asaridagi Navoiy, Husayn Boyqaro kabi obrazlar.

XULOSA

Yuqoridagi obrazlarning yaratilish asoslariga ko‘ra adabiyotshunoslik ilmida yana bir qator shartli ravishda obraz turlarini ko‘rishimiz mumkin. Mashur rus yozuvchisi Lev Tolstoyning quyidagi fikrlari badiiy obrazlarning turfa xil va rang-barang ekanligini ko‘rsatgandek bo‘ladi: “Odamlar daryodek gap, hammasining suvi bir xil, hamma joyda o‘sha suv, lekin daryo goh keng bo‘ldi goh tor, goh tez oqadi goh sekin, suvi goh tiniq bo‘ldi goh loyqa, goh sovuq goh iliq bo‘ldi. Odamlar ham shunday...”

O‘zbek adabiyotshunoslari obrazlar tasnifiga to‘xtalar ekan, ularni yaratilish usuli, uslub va tasviriy vositalar, ijodiy metod asoslariga ko‘ra, asar qurulishidagi o‘rniga qarab murakkablik va ko‘lamlilik, perdetlik va umumlashmalik darajasiga, ifoda va tasvir planlari munosabatiga ko‘ra qator turlarga bo‘lib tahlil qilingan.

FOYDALANILGAN ADABIYOTLAR (REFERENCES)

1. Арасту. Поэтика. Ахлоқи кабир. Риторика. –Т.: Янги аср авлоди, 2011.
2. Ulug‘ov A. Adabiyotshunoslik nazariyasi. – Т.: G‘.G‘ulom, 2018. – В.95
3. Sarimsoqov B. Badiiylik asoslari va mezonlari. – Т.: BOOKMANY PRINT. 2022. – В.7
4. Umurov H. Adabiyotshunoslik asoslari. – Т.: A.QODIRIY NOMIDAGI XALQ MEROSI. 2004.– В.34
5. Makhmidjonov, S. (2021). ARTISTIC INTERPRETATIONS OF THE EDGES OF THE HUMAN PSYCHE. *Интернаука*, (15-3), 75-76.
6. Shoxruxbek, M., Qosimov, A., Abdurashidovich, Q. A., Murodilovna, O. G., & Umurzakov, R. (2022). THE INWARD WORLD OF AN ARTISTIC DEPICTION OF THE CONTRADICTIONS.
7. Maxmidjonov, S., & Komilova, S. (2023). NAZAR ESHONQULNING “TOBUT” HIKOYASI TAHLILI. *Новости образования: исследование в XXI веке*, 1(6), 375-377.
8. Boburning jahon ilm-fani, Z. M. O ‘ZBEKISTON RESPUBLIKASI OLIY TA’LIM, FAN VA INNOVATSIYALAR VAZIRLIGI.
9. Ahronqulovna, M. J. R., Jo'raev, H., Shoxruxbek, M., Qosimov, A., & Umurzakov, R. (2022). EXPRESSION OF FEMALE ARTISTRY.